

УДК 373.3.016:502

Черненко Г. М.
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди”

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

У статті розкрито проблему формування дослідницьких умінь у молодших школярів при вивченні природознавства. Доведено, що важливими в процесі формування дослідницьких умінь молодших школярів є дослідна робота учнів на уроках-екскурсіях; розв’язання проблемних завдань при вивченні об’єктів живої й неживої природи; дослідна робота з натуральними природничими об’єктами; розробка проектів.

***Ключові слова:** початкова школа, дослідницькі уміння, дослідна робота, проблемні завдання.*

Сучасне суспільство стрімко розвивається, тому відбуваються зміни в усіх сферах життя: політичній, економічній, соціальній, культурній, освітній. Гуманістичні пріоритети сучасної освіти ґрунтуються на ідеях унікальності особистості, необхідності розвитку її пізнавальних інтересів і творчих здібностей, задоволення освітніх потреб шляхом залучення до дослідницької діяльності, яка організовується та здійснюється у навчально-виховному процесі.

Сучасна початкова школа існує і розвивається у динамічно змінюваному світі, який висуває постійні вимоги до неї. Зазначимо, що одним із методів підвищення інтересу в молодших школярів до оволодіння знаннями є залучення їх у дослідну діяльність.

Формування дослідницьких умінь учнів початкової школи потребує створення системи, яка б мала свої власні, характерні тільки їй, цілі й завдання, тобто створення такого сприятливого дослідницького середовища, яке б містило класні приміщення, пришкільні ділянки, лабораторії, зорієнтовані на формування дослідницьких умінь у школярів.

Дослідницька діяльність – це спеціально організована пізнавальна творча діяльність учнів, що характеризується цілеспрямованістю, активністю, наочністю, вмотивованістю і свідомістю, результатом якої є формування пізнавальних мотивів, дослідницьких умінь, суб’єктивних нових для учнів знань або способів діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що різні аспекти навчально-дослідницької діяльності учнів цікавили багатьох науковців. Процес формування дослідницьких умінь в учнів розглядався вченими у різних контекстах. Теоретичний аспект проблеми

розкрито в працях С. Гончаренко, О. Ляшенко, Н. Ничкало та ін. Формування пізнавальних умінь учнів представлено у дослідницьких роботах В. Андрєєва, Ю. Бабанського, П. Підкасистого, О. Савченко, А. Усової та ін.

Питання організації дослідницької діяльності учнів досліджували В. Алфімов, В. Кларін, Л. Левченко, Н. Недодатко, О. Павленко, Г. Пустовіт та ін.

Проблема формування дослідницьких умінь висвітлювалася у наукових дослідженнях С. Величко, І. Войтовича, С. Гайдука, Ю. Галатюка, А. Давиденка, Ю. Жука, М. Остапчука. Ними зроблений значний внесок у розвиток шкільної освіти.

У фундаментальних працях таких учених, як Т. Байбара, Н. Бібік, В. Бондар, Н. Голуб, В. Давидов, А. Занков, Я. Кодлюк, В. Паламарчук, О. Савченко та ін. досліджувалася проблема організації та здійснення науково-дослідницької діяльності з молодшими школярами.

Однак, як свідчить аналіз літературних джерел та практична діяльність загальноосвітніх закладів, проблема організації та здійснення дослідницької діяльності молодших школярів при вивченні природознавства залишається ще недостатньо вирішеною.

Зазначимо, що основною метою вивчення природознавства є формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину. Для досягнення зазначеної мети, навчальною програмою передбачено розв'язання ряду основних завдань, одним з яких є *формування дослідницьких умінь* та умінь учнів спостерігати за об'єктами та явищами живої і неживої природи [7]. Таким чином переконаємося, що проблема формування дослідницьких умінь у молодших школярів є актуальною, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми формування дослідницьких умінь в учнів початкових класів при вивченні природознавства.

У сучасній педагогічній науці приділяється велике значення умінням, знанням та навичкам. Уміння – це результат оволодіння раціональними способами та прийомами застосування знань на практиці; здатність виконувати складні комплексні дії на основі засвоєння знань, навичок та практичного досвіду. Уміння та навички взаємопов'язані, адже вони формуються на основі виконання певної системи вправ, удосконалюються та закріплюються у процесі творчого їх застосування.

Аналізуючи науково-педагогічну літературу, переконаємося, що найчастіше уміння пов'язують із здатністю вирішувати певну діяльність, яка спрямована на досягнення конкретної мети.

Виходячи з мети дослідження, розглянемо як визначається поняття “дослідницькі вміння” у сучасній науково-педагогічній літературі. У дидактиці загальноосвітньої школи це питання розглядали В. Андреев, В. Бударкевич, В.Успенський та ін.

В. Андреев під навчальними дослідницькими вміннями розуміє “...вміння застосовувати певні прийоми наукового методу пізнання в умовах рішення навчальної проблеми у процесі виконання навчально-дослідницького завдання” [1]. На думку вченого, вміння включають в себе не лише інтелектуальні якості особистості, а також волюві, емоційні характеристики та наявність установки на вирішення поставлених завдань. Автором представлено пояснення про те, що навички дослідника передбачають вміння робити порівняння, аналіз, синтез, проводити виділення суттєвих ознак, а також узагальнення та висновки. Цим визначенням автор ототожнює поняття дослідницькі вміння та навички з поняттям умінь та прийомів розумової діяльності.

В. Успенський розуміє дослідницькі вміння як здатність виконувати самостійно спостереження та досліді, які дозволяють вирішувати дослідницькі завдання.

На думку О. Йодко, дослідницькі вміння являють собою систему інтелектуальних і практичних умінь навчальної праці, які необхідні для самостійного виконання дослідження або деякої його частини.

Н. Недодатко під навчально-дослідницькими вміннями розуміє складне психічне утворення, синтез інтелектуальних та практичних умінь, що застосовуються для розв'язання навчально-дослідницьких завдань і виникають у результаті управління психічним розвитком учнів [8].

Заслугує уваги підхід В. Литовченко щодо визначення дослідницьких умінь. Дослідницькі вміння в широкому розумінні слова, на її думку, є сукупністю систематизованих знань, умінь і навичок особистості, поглядів і переконань, які визначають функціональну готовність учня до творчого пошукового рішення пізнавальних завдань. Поняття “вміння” у більш вузькому значенні вона визначає як здатність учня ефективно виконувати дослідницьку діяльність, яка складається з дій.

Х. Мулюков та Д. Хайретдинова дотримуються думки, що дослідницькі вміння – це вміння використовувати той чи інший метод дослідження для розв'язання певної проблеми або дослідницького завдання.

На нашу думку, дослідницькі вміння – це вміння планувати і здійснювати науковий пошук, розробляти задум, логіку та програму дослідження, підбирати наукові методи та вміло їх застосовувати, організовувати та здійснювати дослідницько-експериментальну роботу, обробляти та аналізувати отримані результати, оформляти їх у вигляді наукового тексту, формулювати висновки та успішно їх захищати перед однокласниками та вчителем.

У процесі формування дослідницьких умінь важливу роль відіграють принципи: інтегрованості (об'єднання і взаємовплив навчальної і дослідницької діяльності учнів, коли досвід і навички безпосередньо впливають на успішність учнів); неперервності (процес довготривалого навчання і виховання, що проявляється, перш за все, в творчому об'єднанні учнів та їх вчителів); міжпредметних зв'язків (дослідження будь-якої проблеми вимагає знання досліджуваного предмета та широку ерудицію при вивченні всіх навчальних дисциплін).

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку освіти постійно з'являються нові підходи, методи і технології навчання у початковій школі. Саме тому для формування дослідницьких умінь у молодших школярів необхідно вдало підбирати форми, методи та засоби діяльності учнів, що відповідатимуть поставленій меті.

Варто пам'ятати, що у процесі включення молодших школярів у навчально-дослідну діяльність, перед учителем постає проблема організації вирішення єдиних дослідних завдань при різному рівні розвитку дослідницького досвіду учнів. У вирішенні цієї проблеми слід виходити з того, що необхідно підбирати такі прийоми і форми роботи, в яких учні змогли б проявити і збагатити свій індивідуальний дослідницький досвід. Тому переконуємося, що краще за все організувати дослідницьку діяльність на уроках природознавства, оскільки цьому сприяє сам досліджуваний природничий матеріал.

На нашу думку, однією з ефективних форм формування дослідницьких умінь при вивченні природознавства є екскурсія. Екскурсія – це особливий вид навчальних занять, який проводиться за межами класної кімнати для безпосереднього сприйняття і спостереження учнями об'єктів та явищ природи, пов'язаних з вивченням програмового матеріалу [3]. Для ефективного формування дослідницьких умінь в молодших школярів при проведенні екскурсій варто враховувати такі вимоги: чітке визначення навчальної, виховної та розвивальної мети; правильний вибір місця проведення екскурсії (наявність тих природничих об'єктів, за якими учні будуть спостерігати та досліджувати їх ознаки); психологічне налаштування школярів до дослідницької діяльності в природі; підбір групових та індивідуальних завдань, що включатимуть елементи спостережень та дослідження; використання дидактичних ігор; звернення уваги на проблеми екології та дослідження шляхів вирішення природоохоронних проблем; оформлення звітів у вигляді дослідницьких письмових робіт, гербаріїв, малюнків, альбомів тощо.

Наприклад, за навчальною програмою з природознавства можуть бути проведені екскурсії у природу (ліс, парк, сад), населеним пунктом, у природничий музей, будинок природи, планетарій [7].

Не менш важливими у процесі формування дослідницьких умінь є розв'язання проблемних завдань при вивченні об'єктів живої й неживої природи. Методи проблемного викладу дозволяють учням оволодівати досвідом дослідницької діяльності, яка пов'язана з виникненням і розв'язанням навчальної проблеми [2].

Навчальна проблема – це штучна педагогічна конструкція, яка моделюється учителем у структурі змісту навчального предмету. Навчальна проблема – це знання про незнання, усвідомлення того, що необхідно дізнатися, пояснити, встановити. Для розв'язання навчальної проблеми варто підбирати та пропонувати різні види проблемних завдань: проблемні завдання на виявлення ознак та властивостей природничих предметів (вивчення ознак і властивостей відбувається за допомогою проведення дослідів); проблемні завдання на засвоєння нових понять про природничі предмети і явища; проблемні завдання на встановлення взаємозв'язків та залежностей між об'єктами природи; проблемні завдання на засвоєння нових природничих знань шляхом дослідження.

Ефективним методом процесу формування природознавчої компетентності (вивчення властивостей та ознак об'єктів живої й неживої природи) є дослідницькі проекти.

Проектна робота дуже перспективна, оскільки в ній кожен з учасників не втрачає свого статусу активної діючої особистості, намагається зайняти в групі позицію, що відповідає його можливостям: знанням, умінням, здібностям, мисленню тощо. Це позначається на загальному формуванні індивідуального стилю учня. Працюючи над проектом, учні спілкуються, співпрацюють і допомагають один одному в процесі навчання, розвивають соціальні, розумові та комунікативні навички. Цей вид діяльності сприяє здійсненню індивідуального підходу в класах з різним рівнем підготовки під час вивчення та засвоєння нового матеріалу. Метою методу проекту є створення умов, за яких учні самостійно й охоче отримують знання з різних джерел, вчать користуватися ними (знаннями) для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань, удосконалюють комунікативні вміння, працюючи в різних групах, цим самим розвивають дослідницькі вміння та аналітичне мислення [9].

Аналіз науково-педагогічної літератури переконує в тому, що існують різні види навчальних проектів: практично-орієнтовані, дослідницькі, інформаційні, творчі, ігрові. Дослідницькі проекти повинні бути підпорядковані логіці дослідження і мати відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її активності, визначення предмета, завдань і методів дослідження, висунення припущень щодо розв'язання проблеми й накреслення шляхів її розв'язання.

Виконання дослідницьких проектів на уроках природознавства потребує дотримання таких умов: стимулювати учнів до розв'язання

проблем, орієнтуючись на їхні знання та вікові особливості; формувати навички роботи з інформацією; допомагати вирішувати пізнавальні й творчі завдання співпраці, де учні працюють в групах; розвивати критичне мислення. Наприклад, темами виконання дослідницьких проектів можуть бути: “Вода має бути чистою!”, “Цукор – друг чи ворог?”, “Зелене диво рідного краю”, “Народний календар”, “Кожну крихту збережемо”.

Вищесказане переконує в тому, що в процесі формування дослідницьких умінь при вивченні природознавства потрібно дотримуватися таких послідовних етапів: вибір теми; постановка мети і завдань дослідження; планування дослідження та вибір методів; пошук інформації; проведення дослідів, опитувань, створення графіків і діаграм; формулювання висновків та представлення результатів; аналіз своєї діяльності та самооцінка; публічне представлення результатів на різного виду заходах (конференціях, звітах, читаннях тощо).

На основі аналізу науково-педагогічної літератури та доробку сучасних науковців можна виділити такі види дослідницьких умінь, що формуються у молодших школярів у процесі вивчення природознавства: організаційні (вміння організувати свою роботу при проведенні спостережень за об'єктами живої й неживої природи); пошукові (вміння здійснювати дослідження, виявляти властивості та ознаки природничих об'єктів); інформаційні (вміння працювати з інформацією, що вміщена в енциклопедіях, навчальних текстах про природу); оціночні (вміння аналізувати свою діяльність, представляти результат свого дослідження).

Висновки. Отже, переконуємося, що в процесі формування дослідницьких умінь у молодших школярів при вивченні природознавства важливим є врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; використання ефективних методів навчання; доступність форм і методів дослідження, що проводяться молодшими школярами; відповідність тематики дослідження віковим особливостям та особистісним інтересам учнів; реалізація власних здібностей молодших школярів (саморозвиток, самовдосконалення); потреба учнів у знаннях та розуміння цінності дослідницької діяльності.

Використана література:

1. *Андреев В. И.* Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев. – М. : Высшая школа, 1981. – 240 с.
2. *Байбара Т. М.* Методика навчання природознавства в початкових класах : [навчальний посібник] / Т. М. Байбара. – К. : Веселка, 1998. – 334 с.
3. *Белікова А.* Навчальні екскурсії з природознавства у 1-4 класах / А. Белікова // Початкова школа. – 2004. – № 9. – С. 16-20.
4. *Василенко Л.* Досвід застосування проектів / Л. Василенко, А. Осмоловський // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 6.
5. *Голуб Г. В.* Метод проектов как технология формирования ключевых компетентностей учащихся / Г. В. Голуб, О. В. Чумакова. – Самара : Профи, 2003. – 235 с.

6. Коваленко В. Теоретичне обґрунтування й етапи становлення методу проектів / В. Коваленко // Шлях освіти. – 1997. – № 4. – С. 12-14.
7. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім “Освіта”, 2012. – 392 с.
8. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідних умінь старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец.13.00.09 “Теорія навчання” / Н. Г. Недодатко. – Харків, 2000. – 25 с.
9. Онопрієнко О. Проекти в початковій школі: тематика та розробки занять / О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
10. Падун Н. О. Навчально-дослідницька діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів / Н. О. Падун / Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя // Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 1. – С. 90-93.

ЧЕРНЕНКО Г. Н. Формирование исследовательских умений у младших школьников при изучении природоведения.

В статье раскрыта проблема формирования исследовательских умений у младших школьников при изучении природоведения. Доказано, что важными в процессе формирования исследовательских умений младших школьников является опытная работа учеников на уроках-экскурсиях, решение проблемных заданий при изучении объектов живой и неживой природы; опытная работа с натуральными естественными объектами; разработка проектов.

Ключевые слова: начальная школа, исследовательские умения, опытная работа, проблемные задания.

SHERNENKO G. Formation of research skills in primary school children in the study of nature.

The article revealed the problem of formation of research skills in primary school children in the study of natural history. It is proved that important in the formation of research skills of primary school children is an experimental work students in the classroom, excursions, problem solving tasks in the study of objects of animate and inanimate nature; experimental work with natural objects, the development of projects.

Keywords: elementary school, research skills, skilled work, problem tasks.

УДК 331.508

**Чернишова М.
Університет менеджменту освіти НАПН України**

**МОТИВАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ФАКТОР ГОТОВНОСТІ
ДО ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ**

У статті розкривається необхідність мотивації під час навчального процесу для формування готовності до дослідницької діяльності. Розглядаються сучасні тлумачення такого психологічного і процесуального явища, як мотивація, узагальнені головні теорії мотивації, а також окреслено актуальність опанування студентами дослідницької діяльності для майбутньої роботи менеджерами, що забезпечить їм конкурентоспроможність на ринку праці.

Ключові слова: мотивація, дослідницька діяльність, самоосвіта, навчальна діяльність, майбутні менеджери.